

Сергій Губський

**ВНЕСОК ІНОНАЦІОНАЛЬНИХ
ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ АРМІЇ УНР (1918–1920 РР.)
У БОРОТЬБУ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ**

Після набуття Україною статусу незалежної держави в 1991 р. значно посилився інтерес як вчених, так і широкої громадськості до вивчення досвіду вітчизняного державотворення. І закономірно, що найбільшу увагу в цьому плані привертає період Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр., який вмістив у собі багато героїчного і трагічного, національного піднесення і розчарування, створення власної незалежної держави та її втрату.

За цей короткий період української історії відбулося надто багато. Війна і революція, зміна суспільно-економічних формацій, урядів, іноземна військова інтервенція, державні перевороти, суспільні потрясіння, яких не було в Україні ще, мабуть, з часів Хмельниччини, докорінно змінили і внутрішнє, і міжнародне становище колишньої Малоросії у складі імперії Романових. Один з вдумливих

українських політиків тієї доби — О.Шульгін досить влучно зазначив: «Історія, така скупа для українців протягом віків, занадто щедро наділила їх державними подарунками протягом місяців. Державність, самостійність, влада з усіма своїми труднощами і несподіванками не прийшла, а злетіла до нас... Україні довелося вести своє державне будівництво серед нечуваних обставин, на руїнах знесленої Росії, на руїнах світової війни»¹.

Минуло понад 90 років з початку Української революції 1917 р. Набутий тоді багатий практичний досвід державотворення має неоціненне значення для сьогодення. Це стосується і позитивних, і негативних його моментів. Зокрема, в процесі військового будівництва, оскільки армія є одним з важливих атрибутів державності. А як переконають події 1917–1920 рр. — одним з найважливіших атрибутів.

У зв'язку з цим хочеться звернути увагу на таку недостатньо досліджену сторінку визвольної боротьби цього періоду, як участь неукраїнських за своїм етнічним складом військових формувань у складі української армії в боротьбі за національну державність українського народу. Участь етнічних неукраїнців у цій боротьбі мала не стільки військове (хоча потрібно враховувати і цей момент) скільки морально-політичне значення для української справи, оскільки вона розвіює міф і радянських, і деяких сучасних зарубіжних історіографів про т. зв. «вузький націоналізм» борців за українську незалежність. Серед офіцерського (старшинського) складу Армії УНР, зокрема в досліджуваному періоді Директорії, перебувало чимало колишніх старшин російської царської армії. Частина з них вірно служила своїй новій державі, а деякі займали високі командні посади і своїм досвідом допомогли молодій українській армії. Насамперед сюди слід віднести генерал-полковника С.Дельвіга, генерал-поручника В.Сінклера, генерал-хорунжого В.Агапієва.

До етнічно неукраїнських військових формувань кінця 1918–1920 років, що в різні періоди перебували в Армії УНР, слід віднести Російську Тульську бригаду, Єврейський (Жидівський) курінь та 42-й Донський козачий полк, перейменованій українським командуванням на 3-й Окремий кінний. Також в складі української армії перебували Московський кінний загін та в жовтні — листопаді 1920 р. 3-я Окрема Російська армія під командуванням генерала Перемикіна².

До історіографічних праць, присвячених зазначеній проблематиці, зокрема історії формування Тульської бригади, причин

її переходу на бік антибільшовицьких сил, слід віднести працю Г.Лелевича³. Про спільні бойові дії російських вояків з Тульської бригади і українських бійців проти більшовицьких військ згадано в працях відомих українських військових діячів того часу: генерал-поручника П.Єрошевича⁴, генерал-хорунжого М.Безручка⁵, полковника, пізніше генерал-хорунжого А.Пузицького⁶ та підполковника Армії УНР О.Проходи⁷. Відомості про перебування російської армії генерала Перемикіна в складі Армії УНР знаходимо в змістовній роботі генерал-полковника О.Удовиченка⁸.

До сучасних українських дослідників історії Української революції 1917–1920 рр., зокрема цього військового аспекту, насамперед слід віднести праці історика Я.Тинченка⁹.

Тепер детальніше зупинимося на історії створення Тульської бригади, причинах її переходу на бік Армії УНР і бойових діях проти Червоної армії.

Після початку другої українсько-радянської війни наприкінці 1918 — на початку 1919 рр., значних поразок Армії УНР і втрати великої частини території України включно зі столицею Києвом в середині березня 1919 р. українська армія змогла перейти в наступ і після запеклих боїв прорвати фронт Червоної Армії. Особливо кровопролитні бої були за Бердичів, який кілька разів переходив із рук в руки. Основну роль у боях на цьому напрямі відіграв корпус Січових Стрільців під командуванням полковника Є.Коновальця. В районі Рівного червоних було розбито та відкинуто на лінію річки Прип'ять. Більшовики почали поспішно відступати. Українські війська енергійно переслідували червоних, причому їх авангарди підійшли до Києва на 25 км. За два тижні Армія УНР на київському напрямі просунулася на схід до 200 км. Сили були вичерпані, резервів не стало. Наступ припинився. В цей час командування Червоної Армії, маючи величезні людські резерви, запаси зброї, військового спорядження, поспішно перекидало свіжі військові частини залізницею в район на захід від Києва.

Згрупувавши великі свіжі сили, поповнивши фронтові частини, Червона Армія наприкінці березня 1919 р. переходить у контрнаступ з головним ударом в напрямі на Козятин. Виснажена Армія УНР була не в змозі зберегти свої позиції і розпочала відступ на захід, групуючи свої головні сили в районі Рівне — Шепетівка — Крем'янець.

У вже згадуваній книзі Г.Лелевича «Стрекопытовщина» (Мінськ, 1922) автор подає відомості з історії формування Тульської

бригади як військової частини: «Бригада начала формироваться в Туле в ноябре 1918 года. Непосредственно перед этим в Тульской губернии произошел ряд крестьянских восстаний, между прочим, направленных против перехода от системы добровольческих красногвардейских отрядов к принудительным мобилизациям в Красную армию. Весьма возможно, что в числе мобилизованных был не один участник этих восстаний. Время пребывания бригады в Туле настолько непродолжительно, что ни о каком политическом воспитании красноармейцев, поставленном мало-мальским на серьезную ногу, не могло быть и речи: 22-го ноября в Тулу стали прибывать мобилизованные, а в начале января бригада была уже переброшена. Сначала ее расквартировали в Бобруйске и лишь потом перевели в Гомель. Передрыгаэзта отняла не менее двух недель»¹⁰.

Таким чином згадується і той факт, що бригада, власне, поповнювалась і вчорашніми селянами-повстанцями Тульської губернії. Свідком тих подій був майбутній уславлений воєначальник Радянського Союзу О.Василевський, який у своїх спогадах згадував про стан у губернії так: «У кінці 1918 року в ряді повітів Тульської губернії, в тому числі в Новосільському, прокотилася хвиля куркульських заколотів. Сільські багатії намагалися розправитися з біднотою і з працівниками радянського апарату, нападали на продзагони»¹¹. Той же О.Василевський згадує, що навіть у середині 1919 року йому доводилось брати участь у придушенні куркульських повстань. Наприкінці січня 1919 року 2-а (Тульська) бригада 8-ї стрілецької дивізії у складі недоформованих 67-го та 68-го стрілецьких полків прибула до Гомеля, де відразу потрапила в скрутне становище з розташуванням та постачанням: «В Гомеле полки прежде всего попали в отвратительные жилищные условия. Дело в том, что немецкие оккупанты, покидая город, не преминули оставить гомельчанам соответствующий подарок: почти все казармы были приведены в совершенно негодное состояние. Таким образом, для Тульской бригады не нашлось помещения, ибо восстановить казармы в течение нескольких недель, особенно при тогдашних условиях, было немыслимо. Пришлось поставить красноармейцев на постой по частным квартирам. Наряду с кризисом жилищным, Гомель в то время переживал тягчайший продовольственный кризис. Упродком, только что организованный, был еще совершенно неспособен удовлетворять огромные нужды воинских частей»¹².

Таким чином, у Тульській бригаді існували вагомі передумови підняття повстання проти радянської влади. Ось головні з них:

1) наявність серед солдатського складу частини колишніх повстанців, які, напевне, вели протирадянську агітацію;

2) наявність у бригааді деякої кількості колишніх офіцерів, що вороже ставилися до радянської влади та також проводили певну протибільшовицьку пропаганду, зустрічаючи підтримку, в першу чергу, серед колишніх повстанців;

3) відсутність нормального харчового постачання;

4) відсутність звичайних умов для життя.

Отже, виходячи з цих передумов, цілком природним було те, що бригада згодом підняла протибільшовицьке повстання та врешті-решт перейшла на бік Армії Української Народної Республіки. Ось як пише про подальший хід подій Г.Лелевич: «Началась організована белогвардейская работа. В Гомеле образовалась подпольная белогвардейская организация под названием «Полесский Повстанческий Комитет», безусловно имевшая связь с аналогичными группами, действовавшими во всех концах России. Она имела своих агентов среди командного состава Тульской бригады. Командир 68-го полка Мачигин впоследствии сам признался Реввоен трибуналу Запфронта в том, что он был одним из организаторов мятежа.

Точно так же бывший царский офицер Стрекопытов, впоследствии ставший во главе авантюры, был начальником хозяйственной части одной из войсковых единиц Тульской бригады»¹³. Так чи інакше, але бригаду потрібно було висувати на фронт, де в той час українські війська, розширюючи свій наступ на північ, зайняли Коростень і просувалися до Овруча. Саме на цю ділянку фронту й було кинута Тульська бригада. 18 березня 68-й стрілецький полк дістав наказ вирушити в район Овруча, куди він прибув у повному складі лише наступного дня. Але в цей час українці вже зайняли й Овруч. Радянське командування вирішило 20-о березня відбити місто, але 68-й полк бився настільки неохоче, що був вимушений, замість наступу, три дні відступати аж до станції Словечно під містом Мозир, куди в ніч з 22-го на 23-е прибув вкрай розпропагандований 67-й Тульський полк: «Прибыв на позиции, он немедленно устроил митинг, на котором зазвучали требования немедленно бросить фронт и ехать назад до самой Тулы»¹⁴. Бунтівники сіли до ешелонів і вирушили до Гомеля, залучивши до себе кінну команду розвідників та 4-у батарею окремого гарматного дивізіону бригади, що тільки-но прибула на позиції. На фронті біля Мозиря залишилася лише жменька людей — переважно комуністи та прибічники

радянської влади з Тульської бригади. А бригада 24 березня повернулася до Гомеля і захопила майже все місто, за винятком готелю «Савой», у якому оборонялися місцеві більшовики. Але і цей оплот капітулював наступного дня, коли туляки почали обстрілювати його з гармат. Очолив повсталу бригаду колишній штабс-капітан М.Стрекопитов, перший пункт наказу №1 якого проголошував: «Сего 24 марта, по избрании повстанченским комитетом, принял на себя обязанности командующего войсками Гомельской группы, восставшими против правительства Троцкого и Ленина»¹⁵. Комендантом міста й одночасно виконувачем обов'язки начальника штабу бригади був призначений полковник старої армії Степін. Була встановлена особиста диктатура М.Стрекопитова, який за кілька днів випустив цілу низку декретів та наказів, що базувалися на таких засадах: 1) Вся влада Установчим зборам. 2) Втілення в життя громадянських свобод. 3) Земля — народу. 4) Вступ Руської республіки до Ліги народів. 5) Поеднання приватної та державної ініціативи у сфері торгівлі та промисловості.

26-о березня підрозділи Тульської бригади захопили місто Речицю, розташоване поруч з Мозирем, куди уже вступали українські війська. М.Стрекопитов оголосив про створення Російської республіки, а себе призначив командувачем 1-ї армії Російської республіки, що фактично складалася з Тульської бригади. Але повстання туляків не мало успіху в околицях, а з Мінська, Могильова, Бобруйська та Смоленська вже вирушили на придушення його червоні війська. В цей же час під Мозирем на фронт було перекинуто значні радянські підрозділи й утворено ділянку фронту, спрямовану проти туляків, що перебували в Речиці. Таким чином, повсталася Тульська бригада опинилася в оточенні, до Гомеля вже йшли більшовицькі війська, а від Армії УНР її було відрізано лінією фронту. В ніч на 29 березня туляки були вимушені залишити Гомель та перейти до Речиці, куди з передових позицій фронту та Гомеля підходили радянські війська. Бригада М.Стрекопитова опинилася у фактичному оточенні, притиснута до річки Прип'ять, з іншого боку якої вже були виставлені українські варті. У цій ситуації командування туляків пішло на останній крок: 1-о квітня біля містечка Хойники вояки бригади переправилися на берег, зайнятий підрозділами Армії УНР, і повідомили командування армії про своє бажання воювати проти радянської влади. Незначна кількість туляків на чолі з командиром 68-го полку Мачигініним відмовилася переходити на бік Армії УНР і склала зброю перед червоними підрозділами.

Ще з прибуттям до Гомеля Тульської бригади українські вояначальники почали отримувати від неї повідомлення про бажання особового складу бригади воювати проти більшовиків. Командування бригади очікувало лише найбільш зручної для повстання ситуації. В березні українські війська перейшли на північній ділянці фронту у наступ і відкинули противника аж до річки Прип'ять. Саме за цих умов туляки і з'єдналися з українськими військами. Ось які відомості про бригаду подав командир 17-ї української дивізії А. Пузицький: «Штаб полковника Х. мав певні відомості, що головні сили ворога на цьому фронті — Тульська бригада — цілковито не становить боездатної сили, а взяті до неволі вояки цієї бригади підтвердили, що бригада при першій можливості перейде на наш бік і що зручніше це буде зробити біля Мозиря»¹⁶.

28 березня 1919 року українські підрозділи вступили до міста Мозир, а 1 квітня Тульська бригада майже у повному складі перейшла на бік Армії УНР. З цієї нагоди штаб армії видав наказ № 51 від 3.04.1919 р.: «Нарід Московський під загрозою розстрілу та китайських, латишських, мадярських багнетів комуністичними комісарами та «чрезвычайками» примушені воювати з нами, прокинувся і, нарешті, зрозумів, воюючи з Україн. трудовим нарідом, він воює з такою ж як і сам демократією і що над проливаючеюся народ. кров'ю гріють різні комісари, більшість котрих перебувала на каторзі за грабіджі та розбишатства, свої брудні руки, не шкодують життя спантеличеного червоноарміїця для того, щоб більше собі награвувати. Промучившись майже півтора року у більшовицькому ярмі і закоштувавши, що то значить комуна, нарід цей, не дивлячись на жорстокості китайців, латишів та мадярів, якими намагаються комуністичні комісари його придушити, повстав, і по багатьох містах Росії нині тече кров голодного, змученого московського селянина. Московський нарід і червона армія зрозуміли також, проти кого і задля чого вони воюють. Нарід і армія зрозуміли і переконались, що їх дурять. Доказом цьому може бути випадок, який мав місце вчора на Мозирському напр.: після короткого бою з нашими козаками перейшла на наш бік 1-а армія Російської Совітської Рабоче-крест'янської республіки, яка просить прийняти її в лави нашої армії, аби повернути свої багнети назад і врятувати трудовий російський нарід від китайсько-латишсько-мадярського гніту та панування різних волоцюг-комісарів. Нами взято силу різного майна, особливо зброї, якої до цього часу підраховано 35 гармат та більше двохсот кулеметів; решта майна підраховується.

Повідомляючи про це Укр. Респ. військо, козакам-лицарям висловлюю подяку і наказую: 1) з тими червоноармійцями, які переходитимуть добровільно на наш бік, поводитись, як цього вимагає козача честь — не ображати їх, зодягти і годувати, як своїх братів, не проливаючи ні однієї краплини невинної крові і 2) комуніст. ударні загони з китайців, мадярів і латишів та іншої наволочі, що ззаду піджинають червоноармійців кулеметами, нищити до ноги і в полон не брати. Наказ цей оголосити по всіх сотнях, батареях та командах, а також вивісити в прилюдних місцях. Підписали: в.о. Наказного Отамана отаман Мельник, в.о. начальника штабу отаман Тютюнник»¹⁷.

Що ж насправді являла собою Тульська бригада?

В організаційному плані вона мала два піших полки, гарматну батарею та кінний загін, що разом нараховували до 2000 людей, але боєздатних з них було не більше чверті. Про це згадує А. Пузицький: «Думалося використати на цьому фронті Тульську бригаду, але з командиром її уложено умову, згідно з якою впродовж місяця бригада мала відпочивати. Бригаду оглядав командир корпусу генерал Єрошевич і переконався, що вона поки що небоєздатна, і відпочинок для неї конечний. Багато вояків було хорих на різні хвороби, до скорбута включно»¹⁸.

Отже, бригаду поки що не можна було використовувати у боях. Абсолютно не налагодженим було постачання. Через кілька днів Тульська бригада була відведена у тил — до міста Рівне та станції Клевань на відпочинок. У Коростені залишився курінь туляків від сили понад 100 багнетів, яким забракло вагонів, і він перейшов у розпорядження П.Єрошевича.

Так Тульська бригада опинилася у Рівному, де перебував штаб командувача Північної групи військ, а також переважна більшість членів української Директорії. Під час цієї перерви між боями лікувалися хворі та поранені, воякам бригади надавали одяг та взуття. Гірше була справа з постачанням продуктів харчування, оскільки за такий короткий термін його фізично неможливо було налагодити, і тому військовослужбовці бригади годувалися в тій чи іншій українській частині. Необхідно було по змозі замінити частину командного складу туляків, що залишився ще з Червоної армії, набраний з солдатів та унтер-офіцерів. Цю проблему було швидко вирішено, оскільки в українській армії служила певна кількість старшин, які за нагоди бажали вступити до російських білогвардійських формацій. Такі старшини звернулися до штабу

Північної групи з письмовою заявою й дістали дозвіл на перехід. Так, згідно з наказом № 129 (Є12) від 12.04.1919 командувача групи В.Оскілка, прибулі за мобілізацією 7, 8, 9 та 10 квітня деякі старшини направлялися до Тульської бригади: Чаплінський, Адамчук, Моєсіїв, Криворученко, Єсипович, Старостін. Зголосився добровольцем і військовий старшина (підполковник колишньої армії) Арцишевський, що перебував у відставці. Старшина Артемович безпосередньо вступив до 1-го Тульського полку¹⁹. 18 квітня до 1-го пішого Тульського полку з 3-го Брест-Литовського українського перейшов, згідно з проханням, старшина Костін²⁰. 21 квітня колективну заяву подали старшини 6-го українського запасного полку — військовий старшина (підполковник колишньої армії) Собіщанський, сотник (капітан старої армії) Гайжевський; значкові (штабс-капітани та поручники старої армії) Лосів, Жихарів, Чубко-Нікульцев, Головацький, Цеденко, Комаєв, Рахнін; хорунжі (підпоручники старої армії) Гелич, Прошин, Стецюк, Грецишин, Потальницький, Шидловський, Зварич, Жуковський, Величко та Гурський. Усі вони були переведені до 1-го Тульського полку. Того ж дня до Тульської бригади було призначено старшину Чумака²¹. Таким чином, Тульська бригада отримала 29 старшин, з яких 21 був направлений безпосередньо до 1-го Тульського полку.

У той час на фронті склалася надзвичайно складна ситуація. Червоні війська вибили підрозділи Армії УНР з Житомира та Звягеля (Новоград-Волинський) і повели нестримний наступ на Шепетівку. Потрібна була допомога Тульської бригади. В цей час у ній більш-менш надійно зорганізований був 2-й Тульський полк, що налічував понад 400 бойовиків. Але цього не можна було сказати ані про 1-й Тульський полк, ані про гарматну батарею, ані про кінний загін, які ще перебували у стадії формування. Тому було вирішено до Шепетівки вислати 16 квітня один 2-й Тульський полк, який мав, згідно з наказом начальника штабу Північної групи В.Агапієва, увійти до складу Запорізької бригади імені С.Петлюри під орудою отамана Семесенка, що боронила місто²². Але, як згадує начальник штабу корпусу Січових Стрільців М.Безручко, туляки спочатку були відправлені до Шепетівки, а 18 квітня Тульська бригада, підвезена потягами на станцію Майдан-Вілля, вивантажилася й повела наступ на Новоград-Волинський²³. У спогадах М.Безручка за 20 квітня знову йдеться про туляків: «Тульська бригада веде бої на лінії Киянка — Орени — Курман і не може зламати волевого опору»²⁴.

21 квітня на Звягельському напрямі українські підрозділи просунулися до станції Ключки, а 1-й Тульський полк у цей час продовжував своє формування у Рівному²⁵. Як бачимо, туляки не в змозі були взяти Звягель. 23 квітня, згідно з наказом начальника штабу армії отамана Мельника, до Новограда-Волинського на допомогу 2-му Тульському полкові було стягнуто цілу низку українських частин: 1) З боку Корця мав наступати загін отамана Єрошевича (17-а дієва дивізія). 2) Безпосередньо на позиції туляків було надіслано 1-й та 4-й Сірожупанні полки (разом 400 багнетів). 3) Мав бути задіяний також і панцерний потяг. Разом сили нараховували 1200 багнетів з кількома гарматами.

Командиром усього угруповання було призначено отамана Гусаренка²⁶. Більшовицькі сили під Звягелем нараховували до 1000 багнетів та шабель. Незважаючи на незначну перевагу, об'єднаним військам УНР і туляків так і не вдалося зламати оборону червоних. Як повідомляє М.Безручко, від 25 квітня «всі зусилля тульської бригади зламати ворожий опір під Новоградом-Волинським не мали успіху, й бригада стала підупадати в дусі»²⁷. 26 квітня з Рівного на Шепетівку було відправлено нарешті й 1-й Тульський полк; ця частина також була направлена під Звягель²⁸. Наступного дня, за спогадами ад'ютанта сірожупанників В.Проходи, через нездатність отамана Гусаренка керувати військами між «сірими» та туляками відбувся серйозний конфлікт. Жодної системи в керуванні частинами не було, і це призвело до того, що ввечері 27-о квітня в районі Стрийова-Сусли, в той день, коли більшовики збиралися втікати з Новограда-Волинського, а ворожі гармати в Суслах були захоплені одним з Московських Тульських полків, що перекинулися на бік український, відбувся досить запеклий бій між сірожупанниками і туляками; були втрати з обох сторін. Тільки коли від захоплених в полон туляків сірожупанники довідалися, що це свої, бій припинився²⁹. Мусимо зазначити, що в Тульських полках досі ще панувала й певна анархія, бо солдати дозволяли собі вживати спиртні напої: «Увечері 28-го квітня «отаман» Гусаренко, перелякавшись на станції Колодянка стрілянини, що знялася в селі Колодянка п'яними Туляками, віддав розпорядження по телефону на станцію Орепи: «Наказую відступати»³⁰. Звичайно, що Гусаренка ніхто не послухався, і його відразу замінив на посаді сотник-сірожупанник Шеллер. День 29 квітня пройшов у підготовці до наступу на Звягель. Російські частини приготувалися до бою та стали на бойових позиціях. 1-й Тульський полк (250–300 багнетів)

скупчився між хуторами Орепи та Горки, а 2-й Тульський полк (до 250 багнетів) зосередився між хуторами Орепи та Стрийова. Але, як зазначає В.Прихода, переможний настрій туляків дедалі згасав: «День 29-го квітня пройшов в інтенсивній рушничній, кулеметній (надто в районі Горок) і гарматній перестрільці; більшовицькі кінні роз'їзди (надто вночі) збиралися в район с. Жалібного і зводили там страшенну кулеметну стрілянину (з Лютків), чим деморалізуюче впливали на частини групи, здеморалізовані й без того, надто 1-й і 2-й Тульські полки, які не мали налагодженого апарату постачання і яких довелося харчувати Сірим»³¹.

Того ж дня у Рівному відбувся парад залоги міста на честь командувача Північної групи В.Оскілка, що вчинив заколот і оголосив себе «Головним Отаманом» замість С.Петлюри. Наступного дня С.Петлюра безкровно ліквідував виступ Оскілка, а військові частини міста відправив на фронт. 30-о квітня мав відбутись наступ на Звягель. 1-й Тульський полк спільно з 1-м Сірожупанним полком отримав завдання вибити ворога з району Ярина-Юрковщина та рушити до міста. 2-й Тульський та 4-й Сірожупанний полки з панцерним потягом мусили зайняти Стрийову та, залежно від розгортання подій, наступати на Сусли і вийти на лінію річки Случ. Але планам цим не дано було збутися, бо кіннота червоних зайшла в тил Звягельській групі й перервала її зв'язок з Шепетівкою. 1-й Тульський полк відкотився по шляху Курман — Колодянка — Стовби — Рилівка; 2-й Тульський та 4-й Сірожупанний полки разом з панцерним потягом пробилися до станції Майдан-Вілля³². Того ж дня Північна група, згідно з наказом № 148, передала Тульську бригаду до складу корпусу Січових Стрільців, що боронив Шепетівку³³. Кінцеві пункти туляки разом з сірими боронили до 2-го травня, аж доки не отримали відомості про те, що більшовики вже у Шепетівці. Вкінець здеморалізований, Тульській бригаді нічого не залишалось, як відступити спочатку до Корчина, а 3 травня скупчитися на станції Славута³⁴. М.Безручко говорить, що бригаду після цього було відведено до Рівного та розформовано³⁵. Але це не відповідає дійсності. Наступне повідомлення про Тульську бригаду датоване аж 13 травня³⁶. Згідно з ним, обидва Тульські полки разом з приєднаною батареєю перекидалися з району Шепетівки (Славути) до Клевані, ближче до лінії українсько-польського фронту. 16 травня польські війська захопили Луцьк і швидко вирушили до Рівного. За таких обставин командир Тульської бригади М.Стрекопитов поїхав до міста Олики, зайнятого поляками,

на переговори. Туляки одногосно заявили, що з поляками вони воювати не будуть. Неважко здогадатися, чим закінчилися переговори Стрекопитова, бо 17 травня Тульська бригада вирушила до станції Ківерці, зайнятої поляками, де була роззброєна та обдєртаними до нитки³⁷. Чому ж Стрекопитов прийняв рішення про перехід до поляків? По-перше, російська бригада почувала себе незатишно серед української армії через те, що остання боролося в першу чергу не з Червоною армією, а з російською армією, якого б політичного забарвлення вона не була. По-друге, Стрекопитов завдяки полякам збирався перебраться до «своїх» — Північно-Західної білогвардійської армії генерала Юденича, що йому згодом і вдалося. А по-третє, командир намагався підтримати свій авторитет в очах підлеглих, яким несолодко довелося в Армії УНР через поразки на фронті, й, за міркуванням звичайних солдатів, у поляків мало бути краще, ніж в українців, бо «усюди краще, де нас нема». Однак постає чергове питання: а чому тоді українське командування пересунуло туляків так близько до поляків? Як ми вже згадували, бригада, що складалася з колишніх червоноармійців, була надто здеморалізована. Як бойовий елемент, туляки вже з себе мало що становили, і могли тільки погано вплинути на інші українські частини. З цих причин, напевне, і було відведено Тульську бригаду в тил, який буквально за декілька днів через наступ поляків перетворився на прифронтову смугу. Таким чином, Російська Тульська бригада залишила лави Армії УНР.

Поляки інтернували Тульську бригаду і помістили росіян як військовополонених в табір. Там вони перебували декілька місяців, до них надсилали полонених червоноармійців та колишніх російських офіцерів, що служили в Червоній армії та потрапили до польського полону чи втекли сюди з Радянської Росії. Наприкінці липня 1919 р. туляків визволили представники Антанти та армії генерала Юденича, і вони були відправлені з Польщі до Латвії, а потім під Нарву і включені в армію Юденича.

У 1920 р. Російським політичним комітетом у Польщі (РПК) на чолі з відомим антибільшовицьким діячем Б.Савінковим та польським урядом Й.Пілсудського було підписано угоду про створення в Польщі з рештків білогвардійських армій — Північно-Західної генерала Юденича, Північної генерала Міллера та Добровольчої генерала Денікіна (частини генерала Бердова), вояки яких опинилися у Європі, 3-ої Окремої Російської армії під командуванням генерала Перемикіна. Після укладення договору між РПК та Ди-

ректорією і урядом УНР, згідно з яким комітет визнав незалежність України, ця російська армія перебувала на українській території, підпорядковувалася військовому командуванню Армії УНР. Усього в її складі було до 3000 піхоти, до 800 кіннотників при 12 гарматах. Російські й українські війська, маючи своє окреме політичне завдання, виступали проти спільного ворога. Армія генерала Перемикіна мала оперувати на лівому крилі української армії в напрямі Проскурів-Вінниця. Проте через незакінчене формування ця армія, крім кінної дивізії, лише частково взяла участь в боях з червоними у жовтні-листопаді 1920 р. Наприкінці листопада 1920 р. разом з Армією УНР вона була змушена відступити за Збруч, де і була інтенована поляками.

Отже, виходячи з вищенаведеного, хочеться зазначити, що хоча збройна боротьба за незалежну українську державу не увінчалася успіхом, та вона дала надію, що ця справа не загине і буде продовжена в майбутньому. І весь період української історії після 1920 року став наочним тому прикладом. Нині ми повинні пам'ятати всіх — і українців, і неукраїнців, які в той час боролися за свободу України.

16 травня 2005 року вийшов Указ Президента України В. Ющенка «Про увічнення пам'яті видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки», в якому, поряд з іншим, зазначається, що цей Указ видано з метою «...утвердження в суспільній свідомості об'єктивної оцінки їхньої ролі (видатних діячів УНР та ЗУНР–Г.С.) в історії, забезпечення консолідації української нації...», а також «...виховання у молоді патріотизму і поваги до історичного минулого українського народу...»³⁸.

12 квітня 2007 р. вийшов Указ Президента України В.Ющенка «Про заходи з відзначення 90-річчя подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників, де також наголошується, що «З метою забезпечення відзначення 90-річчя подій української революції 1917–1921 років, пов'язаних із заснуванням та діяльністю Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки, зміцнення суспільної злагоди і формування у громадян національної свідомості та на підтримку ініціативи НАН України»... Кабінету Міністрів необхідно організувати поряд з іншими заходами і «...проведення наукових, науково-практичних конференцій та «круглих столів» у регіонах України...»³⁹.

У зв'язку з цим необхідно, щоб нинішній процес розбудови України міг багато в чому спиратися на кращі традиції і здобутки

тієї доби. Основи політичного, суспільного й економічного ладу суверенної УНР, що ґрунтувалися на засадах демократії, свободи, пошани до особистості, народоправства, прав меншості, й нині можуть служити надійним орієнтиром. Без тодішнього національного відродження в Україні нинішнє було б, мабуть, неможливим. Саме в 1917–1920 рр. було закладено таке міцне коріння української державності, що навіть більшовицький тоталітарний режим не зміг його повністю вирвати. А розбудовуючи свою державу, важливо використати всі кращі елементи державотворення, які наш народ здобув ціною величезних зусиль, врахувати як досягнення, так і помилки попередніх поколінь, щоб вони не повторювалися в майбутньому.

¹ Шульгін О. Політика. (Державне будівництво України і міжнародні справи): Статті, промови, документи. — К., 1918. — С. 17.

² Тинченко Я. Під трьома прапорами // Академія: Гуманітарний альманах. — К., б.р. — С. 120, 126; Удовиченко О.І. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921. — К., 1995. — С. 182–183.

³ Лелевич Г. Стрекопытовщина. — Минск, 1922.

⁴ Єрошевич П. З боротьби українського народу за свою незалежність // За державність: Матеріали до історії Війська Українського. — Варшава, 1938. — Т. 8.

⁵ Безручко М. Від Проскурова до Чарториї // Історія Січових Стрільців: Воєнно-історичний нарис. — К., 1992. — С. 202–286.

⁶ Пузицький А. Боротьба за доступи до Києва // За державність: Матеріали до історії Війська Українського. — Варшава, 1936. — Т. 6.

⁷ Прохода В. Записки до історії Сірих // За державність: Матеріали до історії Війська Українського. — Варшава, 1929. — Т. 1.

⁸ Удовиченко О.І. Назв. пр. — 206 с.

⁹ Тинченко Я. Назв. пр. — С. 120–128; Його ж. Українське офіцерство: Шляхи скорботи та забуття. 1917–1921 роки. — Ч. 1, Біографічно-довідкова. — К., 1995. — 258 с.

¹⁰ Лелевич Г. Назв. пр. — Минск, 1922. — С. 15.

¹¹ Василевський О. Справа мого життя. — К., 1989. — С. 37.

¹² Лелевич Г. Назв. праця. — С. 15.

¹³ Там само. — С. 16.

¹⁴ Там само. — С. 20.

¹⁵ Там само. — С. 34.

¹⁶ Пузицький А. Боротьба за доступи до Києва // За державність: Матеріали до історії Війська Українського. — Варшава, 1936. — Т. 6. — С. 14.

¹⁷ Тинченко Я. Під трьома прапорами // Академія: Гуманітарний альманах. — К., б.р. — С. 124.

¹⁸ Пузицький А. Назв. праця. — С. 15.

¹⁹ Тинченко Я. Назв. праця. — С. 124.

²⁰ Там само. — С. 125.

²¹ Там само.

²² Там само.

²³ Безручко М. Назв. праця. — С. 220.

²⁴ Там само.

²⁵ Тинченко Я. Назв. праця. — С. 125.

²⁶ Там само.

²⁷ Безручко М. Назв. праця. — С. 221.

²⁸ Тинченко Я. Назв. праця. — С. 125.

²⁹ Прохода В. Назв. праця. — С. 106.

³⁰ Там само.

³¹ Там само. — С. 107.

³² Там само. — С. 107–108.

³³ Тинченко Я. Назв. праця. — С. 126.

³⁴ Там само.

³⁵ Безручко М. Назв. праця. — С. 224.

³⁶ Тинченко Я. Назв. праця. — С. 126.

³⁷ Там само.

³⁸ Указ Президента України «Про увічнення пам'яті видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки // Українське слово. — 2005. — Ч. 21. — 25–31 травня.

³⁹ Указ Президента «Про заходи з відзначення 90-річчя подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників» // Урядовий кур'єр. — 2007. — 18 квітня.